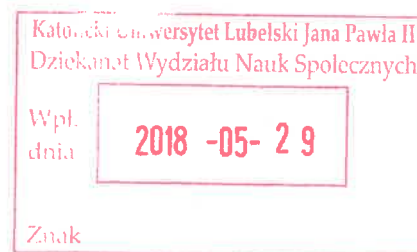

em. prof. zw. dr hab. Władysława Pilecka

Instytut Psychologii, UJ

Uniwersytet Jagielloński

RECENZJA

pracy doktorskiej *Nadzieja a przystosowanie psychospołeczne młodzieży o różnych typach osobowości wychowującej się w placówkach opiekuńczo-wychowawczych* przygotowanej przez mgr Aleksandrą Myślińską pod kierunkiem dr hab. prof. KUL Jacka Śliwaka

Problematyka pracy jest bardzo ważna zarówno ze względów społecznych jak i jednostkowych, pozwala bowiem lepiej rozumieć sytuację życiową młodych osób wychowujących się poza rodziną naturalną, czyli w różnych formach opieki zastępczej, czy to typu rodzin niespokrewnionych lub spokrewnionych, rodzinnych domów dziecka, bądź instytucji opiekuńczo-wychowawczych, aby w dalszej konsekwencji projektować bardziej skuteczną pomoc psychologiczną, pedagogiczną i socjalną dla nich samych, jak również dla ich najbliższego otoczenia. Realizacja trudnego przedsięwzięcia zawsze zasługuje na uznanie, szczególnie zaś wtedy, gdy zaangażowanie, odpowiedzialność i wrażliwość interpersonalna będą wyznaczać jego efekty. Podkreślenie aplikacyjnego waloru pracy nie umniejsza jej wartości poznawczej, czyli rozszerzenia wiedzy naukowej o instytucjonalnej pieczy zastępczej (domy dziecka) jako specyficznym środowisku wychowawczym dzieci najczęściej dotkniętych traumą sieroctwa społecznego oraz o ich okresie adolescencji, w którym muszą dokonać konfrontacji z własnym doświadczeniem i próbować odczytać jego sens.

Rozprawa ma charakter empiryczny, i jako taka ma tradycyjną strukturę, obejmuje 3 rozdziały teoretyczne, rozdział metodologiczny oraz 2 rozdziały o charakterze empirycznym. Rozważania rozdziałów teoretycznych koncentrują się wokół trzech podstawowych kwestii, zapowiadanych w samym tytule pracy: psychospołecznego przystosowania młodzieży wychowującej się w domu dziecka, osobowości i nadziei jako jednego z jej aspektów oraz specyficznych warunków kształtowania się tych zmiennych, jakie stwarza każda instytucja opiekuńczo- wychowawcza, szczególnie zaś domy dziecka. Konstrukcja rozważań nie budzi

żadnych zastrzeżeń - jest logiczna, oparta na syntezie dobrze wyselekcjonowanej literatury przedmiotu, sam wywód jest jasny, a przekaz komunikatywny. W obszarze każdej kwestii, układ treści obejmuje ujęcia definicyjne przyjętych pojęć oraz ich własną operacjonalizację (psychospołeczne przystosowanie – rozdział pierwszy), czy też wybrane koncepcje danego konstruktów teoretycznego ze wskazaniem i szczegółowym omówieniem tej, która będzie stanowić teoretyczną wykładnię założeń metodologicznych przygotowanego projektu badań (nadzieja i osobowość – rozdział drugi), jak również zagadnienia bezpośrednio związane z problematyką pracy, a które jednoznacznie ujawniają się w dokonanym przeglądzie badań empirycznych z ostatnich 3 dekad (nadzieja i osobowość a psychospołeczne przystosowanie, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży wychowywanych w domu dziecka – rozdział trzeci). Tak przedstawione rozważania dowodzą nie tylko bardzo dobrej orientacji Autorki w literaturze przedmiotu, ale intelektualnego przetrawienia czytanych treści, umiejętności selekcji i organizacji uzyskanych informacji w sądy, opinie i stanowiska uprawniające do późniejszego formułowania problemów i hipotez badawczych. **Lektura tej części pracy nasuwa jedną krytyczną uwagę, dlaczego Autorka nie ukazała w niej specyfiki psychospołecznego rozwoju w okresie dorastania (późnej adolescencji), transakcyjnych powiązań przebiegu tego rozwoju z uwarunkowaniami środowiskowo-sytuacyjnymi, które być może ułatwiłyby głębsze rozumienie nieco odmiennej roli nadziei uduchowionej w osiągnięciu standardów dojrzałego funkcjonowania społecznego przez badaną młodzież.**

Rozdział metodologiczny zawiera wszystkie niezbędne elementy i od strony formalnej został przygotowany bardzo starannie. Autorka jasno określa cel badań, proponując teoretyczny model zależności zmiennych wyjaśniających, wyjaśnianych i moderujących, formułuje problemy i hipotezy badawcze (jedna ogólna, cztery główne i siedem szczegółowych), dodatkowo każdą z nich uzasadnia w oparciu o teoretyczne i empiryczne przesłanki, prezentuje wykorzystane w badaniach techniki, charakteryzuje bardzo dokładnie badaną grupę oraz sposób gromadzenia i statystycznego opracowania danych. Badania zasadnicze zostały przeprowadzone w grupie 200 wychowanków domów dziecka, równolicznej pod względem płci (n=100 dla dziewcząt i chłopców), natomiast do analiz statystycznych zakwalifikowano ostatecznie wyniki 173 osób (84 kobiety i 89 mężczyzn) po usunięciu wyników skrajnych w skali kłamstwa. W badaniach wykorzystano 5 technik kwestionariuszowych (Dziecięca Skala Nadziei A. Scioli, w tłumaczeniu własnym i z własną wstępną weryfikacją właściwości psychometrycznych tego narzędzia, Kwestionariusz

Radzenia Sobie w Sytuacjach Niezgody D. Boreckiej-Biernat, Skala Satysfakcji z Życia w polskiej adaptacji Z. Juczyńskiego, Kwestionariusz Stosunków Międzyludzkich w polskim opracowaniu W. Prężyny, Inwentarz Osobowości EPQ-R (S) H.J. i S.B.G. Eysenków w adaptacji PTP PTP) oraz Metryczki Danych Socjo-Demograficznych własnego autorstwa. W opracowaniu statystycznym zastosowano podstawowe (miary tendencji centralnej, miary zmienności, testy istotności różnic) jak i zaawansowane analizy (korelacja liniowa, korelacja kanoniczna, regresja, moderacja) dla całej grupy, jak również w podgrupach z rozróżnieniem ze względu na płeć.

Pragnę wyrazić swe uznanie dla rzetelności i solidności badawczej Autorki pracy, które z całą wyrazistością ujawniają się na każdym etapie przygotowania i realizacji projektu badań, począwszy więc od opracowania teoretycznego modelu transakcyjnych zależności przystosowania społecznego z nadzieją i cechami osobowości młodzieży pozostającej pod pieczęią zastępczą domów dziecka w kontekście niektórych uwarunkowań środowiskowo-sytuacyjnych, poprzez wybór i przygotowanie narzędzi badawczych, dobór i socjo-demograficzną charakterystykę badanych osób, kończąc na w pełni wyczerpującym statystycznym opracowaniu wyników przeprowadzonych badań, dobrze służącym weryfikacji przyjętych hipotez.

Prezentacja wyników badań własnych, przedstawiona w rozdziale piątym, służy ukazaniu drogi obliczeń statystycznych i wnioskowania prowadzącej ostatecznie do osiągnięcia założonego teoretycznie celu pracy, czyli psychologicznej analizy roli różnych aspektów nadziei z koncepcji A. Scioli w powiązaniu z trzema wymiarami osobowości z teorii H. J. Eysencka w osiąganiu psychospołecznego przystosowania, zoperacjonalizowanego jako: sposoby zachowania wobec innych, radzenie sobie w sytuacji konfliktu oraz satysfakcja z życia, przez wychowanków domów dziecka w okresie późnej adolescencji. Rozdział ten składa się z pięciu podrozdziałów. W pierwszym Autorka omawia ogólny rozkład wyników badanych w poszczególnych narzędziach badawczych na podstawie średnich arytmetycznych, odchyłeń standardowych i testu t-Studenta z uwzględnieniem ich płci oraz ocen swoich relacji z wychowawcami i rodzicami. Za najbardziej interesujący wynik, zarówno z poznawczego jak i aplikacyjnego punktu widzenia, uznaję ten który dowodzi istotnie niższego poziomu nadziei uduchowionej i zdolności przetrwania dzięki innym w sytuacjach kryzysowych u wychowanków domu dziecka. Podrozdział drugi jest poświęcony wzajemnym relacjom różnych aspektów nadziei w ujęciu A. Scioli z trzema podstawowymi wymiarami osobowości w teorii H. J. Eysencka. Zamysł tych analiz należy uznać za słuszny, gdyż uzyskane wyniki

skłaniają do większej ostrożności w formułowaniu ostatecznych tez, co do jednoznacznej roli czy to poszczególnych aspektów nadziei, czy też wymiarów osobowości w psychospołecznym przystosowaniu badanej młodzieży. W obszernym podrozdziale trzecim, na podstawie zaawansowanych analiz statystycznych (analiza regresji i analiza moderacji) Autorka stara się ustalić, które aspekty nadziei w powiązaniu z którymi wymiarami osobowości wyznaczają dobry poziom przystosowania psychospołecznego wychowanków domów dziecka zgodnie z przyjętą w rozprawie operacjonalizacją tego konstruktów. Uzyskane efekty obliczeń pozwalają sformułować jedynie wniosek bardziej ogólnej natury, że pomiędzy osobowością, nadzieją a ustosunkowaniem się do innych ludzi zależności są bardzo złożone i jednoznaczne ich określenie na podstawie uzyskanych danych nie jest do końca możliwe. Dlatego też w kolejnym podrozdziale, Autorka prezentuje rezultaty przeprowadzonej analizy kanonicznej, które w sposób bardziej jednoznaczny pozwoliły ustalić interakcyjny wpływ wyróżnionych aspektów nadziei oraz cech osobowości na psychospołeczne przystosowanie badanych. Ostatecznie cztery zmienne kanoniczne okazały się istotne i wyjaśniały one 20% zmiennych wyjaśnianych, dwie pierwsze wydają się mieć szczególnie znaczenie w osiągnięciu adekwatnego przystosowania społecznego przez wychowanków domów dziecka. Pierwsza z nich po stronie cech osobowości i komponentów nadziei obejmuje: introwersję, neurotyzm oraz niskie wyniki w skalach: zyski ostateczne, redukcja strachu i doświadczenie wolności, zaś po stronie przystosowania: poczucie niższości oraz niskie wyniki w skalach samozaufania oraz towarzyskości. Wyjaśnia ona 8% wariacji. Z kolei druga uwzględnia takie zmienne jak: niski poziom psychotyzmu, wysoki poziom wspieranego dążenia, łączności personalnej, doświadczenia zaufania i pewności personalnej oraz zadaniowy sposób radzenia sobie, silniejszą towarzyskość i zależność i słabszą jawną urazę. Ta zmienna wyjaśnia 7 % wariacji. W ostatnim podrozdziale Autorka przedstawia efekty mediacji moderowanej, które umożliwiły ukazać nadzieję jako mediatora powiązań poszczególnych wymiarów osobowości i przyjętych komponentów przystosowania społecznego. Okazało się, że pośrednicząca rola nadziei jest najsilniejsza w odniesieniu do relacji ekstrawersji z zachowaniami wobec innych ludzi oraz neurotyzmu z satysfakcją życia w całej grupie badanych osób. Nieco inaczej kształtuje się ona w grupie dziewcząt i chłopców. O ile w pierwszej nadzieja pośredniczy głównie pomiędzy psychotyzmem i sposobami radzenia sobie w sytuacjach konfliktu, to w drugiej – pomiędzy ekstrawersją i neurotyzmem a ustosunkowaniem się wobec innych.

Przedstawione rezultaty podstawowych i zaawansowanych analiz statystycznych należy uznać za w pełni wyczerpujące, aczkolwiek niekiedy nużące w odbiorze ze względu na ich nadmiar i szczegółowość w opisie. Za atut prowadzonych rozważań uznaję

interpretację danych statystycznych w kategoriach psychologicznych, co nie zawsze w rozprawach doktorskich ma miejsce. Cieszy zatem fakt, że Autorka pracy właściwie rozumie miejsce obliczeń statystycznych w projektach empirycznych z zakresu psychologii. Sądzę, że krótkie podsumowanie pod każdym podrozdziałem ułatwiłoby całościowy ogląd prezentowanych w nim wyników.

Ostatni rozdział rozprawy został poświęcony dyskusji wyników, szczególnie zaś weryfikacji założonych hipotez w świetle wyników badań własnych oraz w konfrontacji z rezultatami innych autorów. Większość hipotez zyskała pełne lub częściowe potwierdzenie. Za interesujące z poznawczego punktu widzenia uznaję następujące osiągnięcia empiryczne tej rozprawy:

- wychowankowie domów dziecka charakteryzują się istotnie niższym poziomem nadziei uduchowionej, zaś w obszarze nadziei nieuduchowionej wyłącznie niższym poziomem przekonania o dostępności wsparcia w sytuacjach kryzysowych
- osoby o silnej nadziei istotnie częściej wykorzystują konstruktywne sposoby radzenia sobie, odczuwają wyższą satysfakcję z życia, są bardziej pewne siebie, charakteryzują się wyższym zaufaniem do własnych zasobów podmiotowych
- nadzieja jest zmienną pośredniczącą pomiędzy osobowością a wyróżnionymi komponentami psychospołecznego przystosowania badanej młodzieży, szczególnie zaś ustosunkowania się do innych ludzi
- wiele zależności pomiędzy nadzieją a psychospołecznym przystosowaniem wychowanków domów dziecka jest moderowana przez typ osobowości, szczególnie przez poziom neurotyzmu.

Rozdział ten zawiera również osobiste refleksje Autorki nad mocnymi stronami przeprowadzonych badań oraz metodycznymi i organizacyjnymi ograniczeniami projektu. Żałuję, że w znikomym stopniu w przedstawionych rozważaniach została uwzględniona wiedza z zakresu psychologii rozwoju człowieka w okresie późnej adolescencji, jest to bowiem szczególnie czas dynamicznych zmian między dzieciństwem a dorosłością, które w sytuacjach kryzysowych mogą mieć dramatyczny przebieg i wyraźnie zmieniać jakość rozwoju młodzieży.

Reasumując przedstawioną ocenę, pragnę podkreślić niekwestionowane walory pracy. Rozprawa została przygotowana bardzo starannie zarówno w wymiarze merytorycznym, jak i formalnym. Dowodzi teoretycznej i metodologicznej dojrzałości jej Autorki. Stanowi

znaczący wkład w rozwój wiedzy z zakresu polskiej psychologii klinicznej dziecka ze względu na fakt, iż został w niej zawarty solidny i rzeczowy przegląd literatury krajowej i obcojęzycznej stanowiący podstawę opracowania własnego projektu badań, którego z kolei realizacja przyniosła wartościowe i oryginalne efekty. Nie można pominąć użytecznego znaczenia pracy, jej treść może się stać wykładnią psychologicznej pomocy dzieciom i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych, z konieczności objętych różną formą opieki zastępczej, a przede wszystkim może zmienić sposób myślenia o ich potrzebach rozwojowych i edukacyjnych. Ponadto Autorka rozprawy przetłumaczyła na język polski metodę do badania nadziei u dzieci oraz sprawdziła jej dwie podstawowe właściwości psychometryczne: rzetelność i trafność, co może być początkiem jej pełnej adaptacji do warunków polskich.

Przedstawione w recenzowanej pracy osiągnięcia empiryczne w kontekście dojrzałych analiz teoretycznych stwarzają podstawę do stwierdzenia, że spełnia ona warunki stawiane pracom doktorskim w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595), co upoważnia mnie do wystąpienia z wnioskiem o dopuszczenie Pani mgr Aleksandry Myślińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków 28. 05. 2018.

